

**Books and Chapters in edited Volume/Books Published
and Papers Published in National/International
Conference Proceedings**

2020-21

Dr. K.

IMPACT FACTOR : 3.2661

ISSN-2348-2702

Peer Reviewed

APOORV KNOWLEDGE

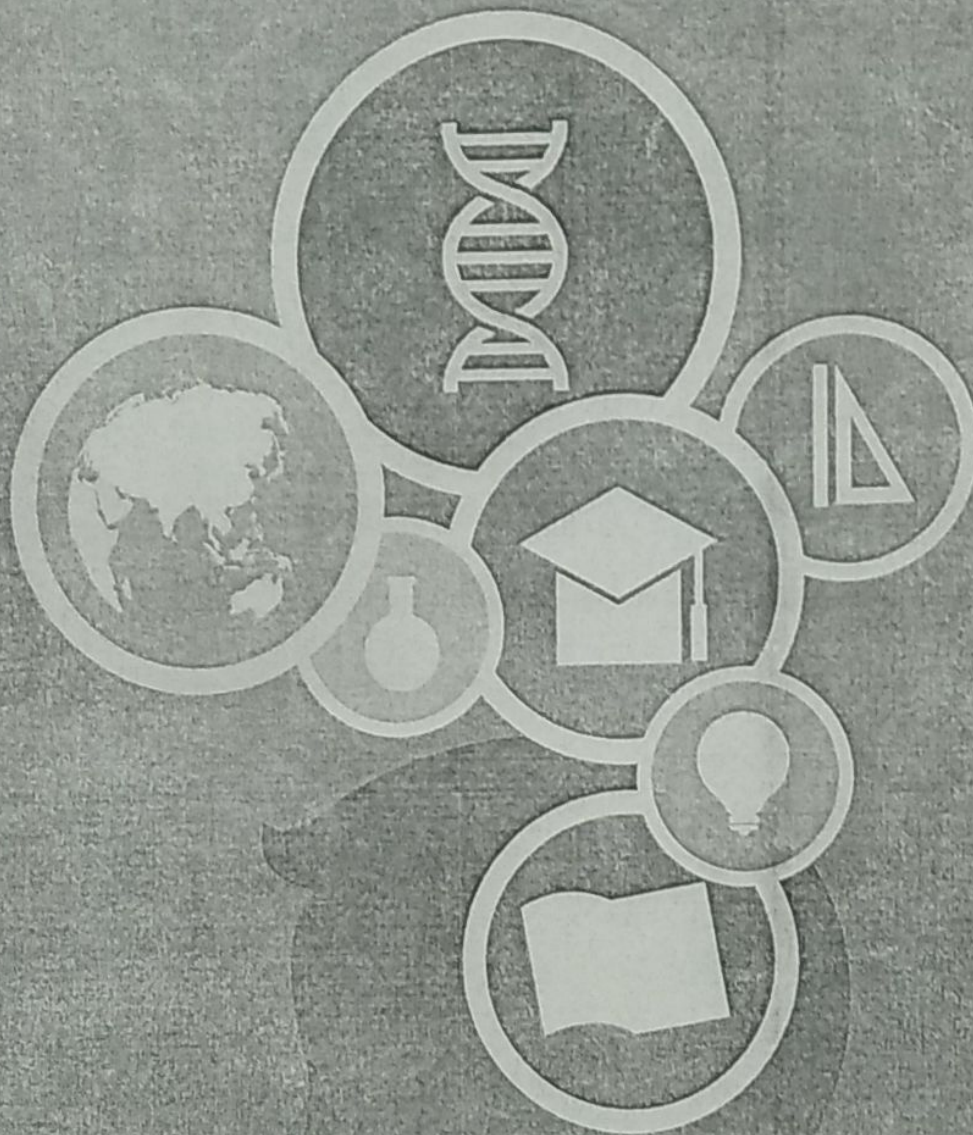
International Journal of
Multidisciplinary Research

June - 2020

Vol. VIII

Issue - II

● EDITOR-IN-CHIEF : DR. VANDANA BANKAR ●

INDEX

Sr. No.	Topic	Author	Page No.
1	Malnutrition in India & National Health Mission	Dr. Vishakha Kayande	7
2	Women Empowerment : International Scene	Dr. Sanjay Bhartiya	11
3	Feminist Legal Theories: An Overview	Dr. Ashok Kumar Rai	15
४	संत कबीर : एक विचारक	डॉ. शशीबाला	१८
५	मानव कल्याणाच्या सर्वांगीन विकासामध्ये धम्म तत्त्वज्ञानाची महत्त्वाची भूमिका	शशिमोहन राजाराम सिरसाट प्रा. डॉ. मनोहर सिरसाट प्रा. डॉ. बालाजी एम. गव्हाळे	२०
६	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाच्या घुळे विभागातील आगारांचा आर्थिक स्थितीचा अभ्यास- आर्थिक वर्ष २०१८-१९	श्री. धिरज अविनाश शेलार प्रा.डॉ. छाया सतीश सुखदाणे	२४
७	कान्टचा कर्तव्याविषयी विचार	डॉ. सुनिल काळमेघ	२७
८	भटक्या विमुक्तांचे कादंबरी वाङ्मय	डॉ. सुखदेव इघारे	३१
९	१९ व्या शतकातील महाराष्ट्रातील स्त्री दशा	प्रा.डॉ. चौधरी हीरालाल रामदास	३८
१०	महाराष्ट्रातील जमातवादी दंगलीच्या उदयाची पार्श्वभूमी	किशोर उघडे	४१
११	बुध्द धम्माचा भारतीय राजनीतीवर पडलेला प्रभाव	धुवे देवधन श्यामराव	४८
१२	मराठी साहित्यात ग्रामीण कुटुंबातील स्त्रीचे स्थान	मनिषा प्रभाकर वाघमारे	५१

Malnutrition in India & National Health Mission

Dr. Vishakha Kayande

- Govindrao Warjekar Arts & Commerce College, Nagbhid, Dist- Chandrapur (M.S.)

Abstract : According to a UNICEF report Malnutrition caused 69 per cent of deaths of children below the age of five in India. In its reports - *The State of the World's Children 2019*, UNICEF said that every second child in that age group is affected by some form of malnutrition. Some factors that cause malnutrition among the children are poverty, unemployment, ignorance, lack of education, lack of access to nutritious food, safe water, hygiene, and sanitation.

Malnutrition affects chances of survival for children, increases their susceptibility to illness, reduces their ability to learn, and makes them less productive in later life.

A number of effective practices have been implemented by the Indian Government to eradicate malnutrition in India. These include the Integrated Child Development Services (ICDS), the National Health Mission, the Janani Suraksha Yojana, the Indira Gandhi Matritva Sahayog Yojana, the Mid-Day Meal Scheme, and the National Food Security Mission.

While the government is working its best against malnutrition in the remote places of India, but pace of improvement is too slow and also tackling malnutrition in urban India depends on parents to a greater extent.

Keywords :- Malnutrition, Nutrition problems, National Health Programme.

Introduction

India is among those countries in the world with the highest recorded numbers of undernourished. Those who are either undernourished or are obese underperform in various aspects of life, missing out an opportunities to become productive members of society.

India has the highest number (one quarter) of undernourished (hungry) people in the world (194.6 million or 15 percent of India's total population during (2014-16). As the country aspires to fulfil its economic and social development goals, malnutrition is one area which requires greater attention.

India is one of the fastest growing countries in terms of population and economics, sitting at a population of 1.376

billion and growing at 0.99% annually (2020). India is home to the largest number of children in the world. Nearly every fifth young child in the world lives in India. It is estimated that there are about 43 crore children in the age group of 0-18 years. Out of that nearly every third child in India is undernourished—underweight (35.7%) or stunted (38.4%) and 21% of children under five years are wasted as per NFHS-4 2015-16. Moreover, the NFHS-4 data indicates that every second child is anaemic (58.4%).

Good health benefits not only an individual, but the nation as well. In many countries across the globe, the path to quality health for large proportions of their population is fraught with difficulties. Providing all people with access to healthy food is a challenge for

ROLE OF WOMEN ENTREPRENEURS IN INDIAN ECONOMY AND GOVERNMENT SCHEMES

Dr. Vishakha Kayande

Govindrao Warjekar Arts & Commerce College,
Nagbhid 441205 (Chandrapur)

Email : vishakhakayande@gmail.com

Mob. : 9511901970

Abstract : Women are growing in the field of entrepreneurship and developing the field in dynamic terms. Women entrepreneurs are essential to the country. When they have access to financial freedom, families are lifted out of poverty, children become healthier, and it directly affects the economy of the country. The development of the country would be very slow if women entrepreneurship is ignored and stopped to join the mainstream of productive activities. Women who wish to earn on their own and be businesswomen are encouraged in today's day and age because of the progress their gender has made in the field. The government on its part realized the need for empowerment of women, it started coming out with a number of schemes, to provide for greater access to capital, so that they could start-up units. Several schemes for women entrepreneurs are launched in this direction. There are various schemes being provided by the government and public institutions throughout the country to encourage and promote women entrepreneurs. This paper focuses on the role of women entrepreneurs in the Indian economy and also sheds light on various government schemes which aid them in starting their enterprise.

Keywords : Women Entrepreneurs, Challenges before Female Entrepreneurs, Government Schemes

Introduction :

Women are the pillars of society and when women are empowered, the whole world is empowered. When women have access to financial freedom, families are lifted out of poverty, children become healthier, and it directly affects the economy of the country. Women can turn things their way when they wish to and it has been noted that they have been very consistent with progress.

As an entrepreneur, a woman entrepreneur has to perform all the functions involved in establishing an enterprise. These include idea generation and screening, determination of objectives, project preparation, product analysis, and determination of forms of business organization, completion of promotional formalities, raising funds, procuring men, machines and materials, and operation of business.

The Government of India is empowering women entrepreneurs through its different schemes helping women spark their talent and build their own identity.

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

July To Sept. 2020
Issue-35, Vol-02

Date of Publication
01 July 2020

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र स्वचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले

-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

- 27) नक्षत्रवादी चळवळ आणि भारताची अंतर्गत राष्ट्रीय सुरक्षा
डॉ. देवेंद्र गंगाधर विसपुते & श्री. प्रमोद रमेश पाटील, धुळे ||116
- 28) आदिवासी व वननिवासी यांच्या विकासात वनहक्क समितीची भूमिका
हिवराज इसरु राऊत & डॉ. जयदेव बी. लांजेवार, जिल्हा गडचिरोली ||122
- 29) पं. जवाहरलाल नेहरू : तत्त्वज्ञ राजकारणी
डॉ. आर. जे. सय्यद, उस्मानाबाद ||129
- 30) अध्यापक महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांचे शैक्षणिक संपादन आणि अध्यापन अभियोद्यता यांचे...
कांचन किशोर सोनवणे, जि. ठाणे ||133
- 31) भारतीय रिझर्व्ह बँक आणि वर्तमान मौद्रिक धोरण एक आढावा
प्रकाश जंगले, ठाणे ||136
- 32) छत्तीसगढ़ के लोक साहित्य में पंथी गीतों का योगदान (छत्तीसगढ़ के विशेष संदर्भ में)
मनीष कुमार कुर्रे, राजनांदगाँव (छत्तीसगढ़) ||139
- 33) महिला एवं पुरुष मधुमेह रोगियों के लक्षण एवं उनकी भोजन सम्बन्धी आदतों का ...
वर्षा कुशावाह & डॉ. (श्रीमती) चरनजीत कौर, ग्वालियर (म.प्र.) ||144
- 34) उत्तरखण्ड में वैदिककालीन तीर्थ एवं आश्रम परम्परा
डॉ. विनीता नेगी, गोपेश्वर (चमोली) ||147
- 35) अनुच्छेद ३७० और भाजपा की नीति का विश्लेषण
डॉ. रेखा ||153
- 36) पाल-वंश PALA -DYANASTY
डॉ. सरिता कुमारी, नालन्दा ||156
- 37) उत्तर आधुनिकतावादी विचारधारा का सामाजिक संरचना पर प्रभाव : एक ...
डॉ० संजय कुमार, मेरठ (उ०प्र०) ||158
- 38) गिरिधर कविराय की व्यावहारिक नीति
डॉ. राजरानी शर्मा ||164
- 39) डॉ. रामेश्वर प्रसाद गुप्त द्वारा विरचित वीर शिवाजी महाकाव्य की प्रासंगिकता...
श्रीमती श्रद्धा शर्मा & डॉ. श्रीमती कमलेश माथुर, दतिया (म.प्र.) ||168

प्रकाश बुक डेपो, बरेली २०१२, पृ.१२

२३. डॉ. सुरेंद्र कुमारमिश्र, 'रक्षा अनुसंधान', मदारगंज (उ.प्र.)

जानेवारी २०१३ (वार्षिक जनरल) पृ. ९७

२४. पुर्वोक्त पृ. ९७ (२३)

२५. डॉ. गुप्त परशुराम- 'नक्षल विद्रोह समस्या एवं समाधान',

प्रकाश बुक डेपो, बरेली २०१२, पृ.३७

२६. पुर्वोक्त, पृ.३३

२७. डॉ. विसपुते देवेंद्र, धर्मधिकारी कविता, वळ्या अरुण-

'भारताची अंतर्गत सुरक्षा', प्रशांत पब्लिकेशन, जळगांव, २०१४, पृ.
१३९

२८. डॉ. गुप्त परशुराम- 'नक्षल विद्रोह समस्या एवं समाधान',

प्रकाश बुक डेपो, बरेली २०१२, पृ.३४

२९. डॉ. देव गावकर एस. जी., डॉ. देव गावकर शैलेजा,

डॉ. हुमरे जयमाला- 'सामाजिक चळवळी परंपरागत आणि नविन',

श्री. साईनाथ प्रकाशन नागपूर, २००९, प्रथमावृत्ती, पृ. २०६

३०. डॉ. विसपुते देवेंद्र, धर्मधिकारी कविता, वळ्या अरुण-

'भारताची अंतर्गत सुरक्षा', प्रशांत पब्लिकेशन, जळगांव, २०१४, पृ.
१३७

३१. देवेंद्र गावंडे, पुर्वोक्त, पृ. १३३

३२. दे. लोकसत्ता, १२/४/१५, पृ. ५

३३. लोकराज्य (मासिक), नोव्हेंबर २०१३, पृ. २७

३४. दे. तरुण भारत, २०/४/१४, पृ. ५

३५. दे. लोकसत्ता, २३/७/१४, पृ. ५

□□□

28

आदिवासी व वननिवासी यांच्या विकासात वनहक्क समितीची भूमिका

हिवराज इसरु राऊत

सहाय्यक प्राध्यापक

डॉ. जयदेव बी. लांजेवार

प्रान्तार्य,

अॅड.विट्ठलराव वनपुरकर मेमो. कला व वाणिज्य

महाविद्यालय मालेवाडा, जिल्हा गडचिरोली

प्रस्तावना—

परंपरागत वनांचे रक्षण करण्याचा हक्क हा या कायद्यातील हक्कांपैकी महत्त्वाचा हक्क आहे. (कलम २(१) व कलम ५ या कायद्यामुळे समुहाला कोणत्याही सामुहिक वन संसाधनांचे रक्षण पुनर्निर्माण किंवा संवर्धन किंवा व्यवस्थापन करता येऊ शकेल तसेच कोणत्याही जंगलातील झाड, जैवविविधता, वन्यजीव, पाण्याचे स्रोत इ. चे रक्षण करण्याचे पूर्ण अधिकार त्यात आहेत. समुह त्यांच्या वहिवादीच्या जंगलाचे तसेच सांस्कृतिक व नैसर्गिक वारसाचे (जसे देवालय, धार्मिक स्थळे इ.) विनाशापासून रक्षण करू शकते. मात्र समुदायास कायदेशीर रित्या संरक्षणाचा कोणताच अधिकार नव्हता ३१ डिसेंबर २००७ पासून या कायद्याच्या कलम ५ अन्वये समुहांना हे हक्क प्राप्त झाले. ग्रामसभा सामुहिक वनसंसाधनांचे वन्यजीवन वने व जैवविविधता वापरगारठी सभा व रक्षण व वापरासंबंधीचे नियम करू शकते आणि या नियमांचे पालन होत नसल्यास ग्रामसभेला योग्य ती पावले उचलल्याचे अधिकारही आहेत (कलम ५(ड) म्हणूनच जर वन विभागालादेखील गुंनगई जमिन किंवा सामुहिक जमिन किंवा सामुहिक जमिनीवर वृक्ष लागवड करायची असेल तर या सामुहिक वनसंसाधनांवर असलेले अधिकार समुहाने आहेत असे

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research
Journal in Marathi, Hindi & English Languages

October 2020, Issue-70, Vol-12

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat."

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

06

Primary And Secondary Sources In Data Collection Process

Mr. Purushottam Shalikram Gaikwad
Research Student,
(Gondwana University Gadchiroli)

Dr. Jaydeo B Lanjewar,
G.W. College of commerce Nagbhid Dist:
Chandrapur

The data have an important place in every types of research. Sometimes the direction of research is depend on data collection process and that's why researchers should do this critical work very carefully. The search for answer to research question is called collection of data. Data are facts and other relevant material past and present serving as base for study and analysis.

Data collection is the critical and time consuming process. One has to face several problems while collecting it. Sometimes it becomes challenging and risky too. In order to carry the research successfully. Search for truth can not be carried out on the basis of imagination so it should be gone through proper collection of valid data because without it no scientific research work can be completed the data so collected is then classified in two different categories very carefully and then conclusion are drawn on related topic.

Data collecting using different sources are mainly classified into two types these are primary data and secondary data.

1) Primary Sources :-

This called also original sources because researcher directly collects data have not been previously collected e.g. collection of data directly by the researcher on brand loyalty and other aspects of consumer behaviour from a sample of consumer by interviewing them. Primary data are first hand information collected from various method such as observation, mailing etc. In this way the researcher goes his related research area first then contact to specific persons. It means in primary source, the researcher collect the information by direct contact with incident and its belonging person. The main primary sources of data collection are given as follows.

A) Observation:-

The researcher goes research area for observations, its an important condition of data collection. Through the observation researcher called the data about culture, language, traditions and the communication of society along with problems which are generate from it. Observation means viewing or seeing.

Most of such observations are just casual and have no specific purpose. But observation in a method of data collection is different from such casual viewing. Observation may be defined as systematic viewing of a specific phenomenon in its proper setting for the specific purpose of gathering data for a particular study.

Observation is a classical method of scientific enquiry. The body of knowledge of various nature and physical sciences such as biology, physiology, plant, ecology etc. has been built upon centuries of systematic observation.

Through the observation researcher captures the natural, social, context which persons behaviour occurs observation also plays a major role in formulating and testing hypothesis in social sciences.

B) Questionnaire :-

When the research area is broad at that time the technique of questionnaires play an

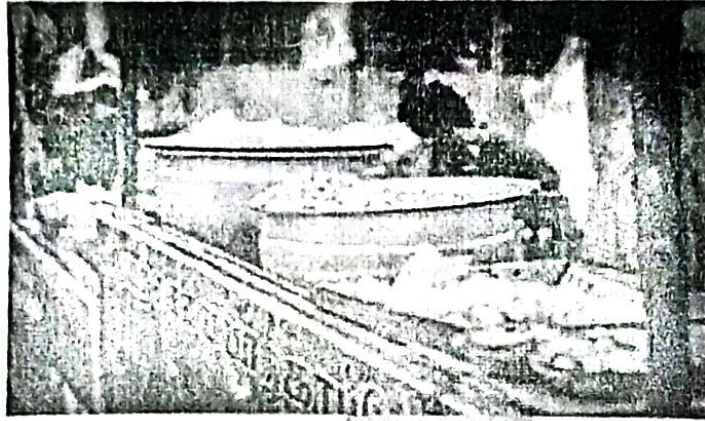
Review of Research

International Online Multidisciplinary Journal

Volume - 10 | Issue - 6 | March - 2021

Impact Factor : 5.7631(UIF) 2249-894X

नागपूर जिल्ह्यातील फुटपाथवरील
उपाहारगृह श्रमिकांना मिळणारे उत्पन्न,
बचत व खर्चाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन

प्रा. विजय जानराव पाठक

संशोधनकर्ता . श्रीनिवृत्त कला व वाणिज्य महाविद्यालय, रेशीमबाग, नागपूर.
मार्गदर्शक . एम.कॉम . एम.फिल . पीएच.डी.

नोंदः प्रस्तुत विषयाची व्याख्या वरील मॉडेल आहे. श्रमिकांना मिळणारे
वेतन, मजुरी त्यांनी दिलेली बचत, गुंतवणूक या बाबींचा अभ्यास केला
आहे.

Editor-In-Chief - Ashok Yakkaldavi

Content

Sr. No.	Title and Name of The Author (S)	Page No.
1	AKUSALA MENTAL FACTORS AS PREDICTORS OF SOCIAL INJUSTICE Ven. Sobhana and Dr. Jyoti Gaur	1 5
2	पातालकोट घाटी की भारिया जनजाति : एक परिचय डॉ. दीप्ति सिंह	11
3	ज्योति जैन की लघुकथा में सामाजिक संदेश प्रा. डॉ. मनोहर जमदाडे	15
4	"STUDY OF ZOOPLANKTON IN RIVER ODDA AT REWA (M. P.)" Pramod Kumar Prajapati, Dr. Dinesh Prasad Patel and Dr. Vinod Kumar Mishra	21
5	झेलम के युध्य का इतिहास : जो छिपाया गया है वो रथवी दिपककुमार एन.	25
6	नागपूर जिल्हयातील फुटपाथवरील उपाहारगृह श्रमिकांता निळणारे उत्पन्न, बचत व स्पर्चाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा. विजय जानराव पाठक . प्राचार्य डॉ. जयदेव बी. लांजेवार	31
7	RABINDRANATH TAGORE'S THOUGHTS ON LOVE: A STUDY IN BRIEF Sarita Biswas, Dr. Gouri Bepari, Dr. Parbati Bepari	35
8	A STUDY OF ACADEMIC ACHIEVEMENT OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN RELATION TO THEIR EMOTIONAL INTELLIGENCE Sri Sukanta Pal, Dr. Kalpataru Mondal and Dr. Subir Sen	40
9	COMPARISON OF BODY COMPOSITION BETWEEN HOUSE WIFE AND WORKING WOMEN Sunita Agrawal and Dr. Arun	43
10	LEGAL ETHICS: A LOGICAL APPROACH TO DECISION MAKING PROCESS Vipul Kumar Tiwari	

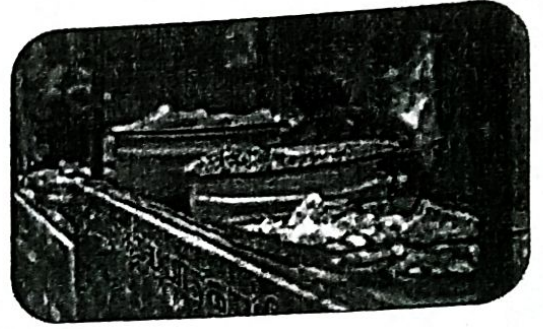

नागपूर जिल्ह्यातील फुटपाथवरील उपाहारगृह श्रमिकांना मिळणारे उत्पन्न, बचत व खर्चाचे विश्लेषणात्मक अध्ययन

प्रा. विजय जानराव पाठक^१, प्राचार्य डॉ. जयदेव वी. सांजेवार^२
^१संशोधनकर्ता, श्रीनिकेतन कला व वाणिज्य महाविद्यालय देशीगबाग, नागपूर.
^२मार्गदर्शक, एम्.कॉम., एम्.फिल., पीएच. डी.
ॲंड, विठ्ठलराव बनपूरकर मेमोरियल कला-वाणिज्य महाविद्यालय,
मालेवाडा, जि. गडचिरोली.

सारांश

प्रस्तुत विषयाची व्याप्ती बरीच मोठी आहे. श्रमिकांना मिळणारे वेतन, मजूरी त्यांनी केलेली बचत, गुंतवणूक या बाबींचा अभ्यास केला आहे. प्रत्येक मनुष्य पैसा कमविण्यासाठी विविध मार्गांचा अवलंब करतांना दिसून येतो. पैशाचा आणि मनुष्याच्या विकासाचा अगदी निकटचा संबंध आहे. एका नाण्याच्या या दोन बाजू आहेत. त्यामुळेच नागपूर जिल्ह्यातील फुटपाथवरील उपाहारगृह श्रमिकांना मिळणारे उत्पन्न, बचत व खर्चाचे विश्लेषणात्मक अध्ययनकरतांना त्यांच्या आर्थिक स्थितीचा अभ्यास करणे क्रम प्राप्त आहे. त्यांच्या आर्थिकस्थितीचा अभ्यास करण्यासाठी त्यांच्या अर्धाशी संबंधित सर्व पैलुवर प्रकाश टाकणे गरजेचे आहे.

प्रस्तावना

भारतात शहराच्या ठिकाणी तुरळक प्रमाणात दिसणाऱ्या फुटपाथवरील उपाहारगृह (हॉटेल) या व्यवसायाचा पुढे-पुढे सर्वत्र प्रसार होत गेला. फुटपाथवरील उपाहारगृहे ही केवळ शहराच्या समाज व्यवस्थेचा भाग नसून हा व्यवसाय गरजेनुसार सर्वत्र वाढत आहे. शहरात निवास, भोजन, फराळ, पेय इत्यादी व्यवस्था (सोई) असलेल्या अत्याधुनिक व भव्य भांडवलाच्या व्यवसायाबरोबर लहान गावामध्ये आवश्यकतेप्रमाणे फुटपाथवरील उपाहारगृह हा व्यवसाय वाढला आहे.

उन, थंडी, पाऊस असो अशा सर्व दिवशी बाराही महिने कष्ट करणारे फुटपाथवरील उपाहारगृहातील श्रमिक बहुतेक अडाणी, अकुशल अशिक्षित व असंगठित असल्यामुळे आजही त्यांना मिळणारा मोबदला (वेतन) त्यांच्या कुटुंबियांच्या उदरनिर्वाहासाठी अतिशय कमी आहे. मोबदल्यात (वेतन) वाढ होत नसल्यामुळे त्यांची आर्थिक पिळवणूक तर होतेच परंतु त्यांची सामाजिक व शारीरिक पिळवणूक सुद्धा होते त्यांची कारणे कोणती, तो कोणत्या परिस्थितीत काम करतो, त्यांची आर्थिक व सामाजिक स्थिती कशी आहे. या सर्व प्रश्नांच्या जिज्ञासेवरून व आपल्यावर असणाऱ्या सामाजिक ऋणाची परतफेड करण्याच्या दृष्टीने समाजातील उपेक्षितेला एका

An International Peer Reviewed & Refereed Journal

APRIL-JUNE 2021, VOL-10, ISSUE-02

Special Issue of Department of English,
Lokmanya Mahavidyalaya, Warora, Dist. Chandrapur (MS)

011

RECENT TRENDS IN CREATIVE WRITING

Chief Editor

Editor

- 7 **REPRESENTATION OF TRIBALS IN THE NOVEL
'A RIVER SUTRA' BY GITA MEHTA** 34-38
Dr. Pragya V. Tripathi
- 8 **TONI MORRISON'S "THE BLUEST EYE" AND
"SULA": A QUEST TO REDEFINE THE SELF AND
IDENTITY** 39-43
Dr. G. N. Khamankar
- 9 **ROHINTON MISTRY'S SUCH A LONG
JOURNEY – PERSPECTIVE OF AN ETHNIC** 44-47
Dr. Ms. Nikita Mishra & Dr. Rakesh P. Wasnik
- 10 **RECENT TRENDS IN INDIAN LITERATURE IN
ENGLISH** 48-51
Mr. Rajkumar Khushalrao Nandagawali
- 11 **ARVINDA ADIGA'S INDIA; IN THE WHITE TIGER** 52-53
Dr. Umakant Padamwar
- 12 **THE METAPHOR OF TRANSFORMATION IN
GIRISH KARNAD'S NAGA-MANDALA** 54-57
Dr. Shrangare Shashikant V.
- 13 **CYBER LITERATURE: EMERGING TREND FOR
INDIAN WRITERS** 58-60
Dr. S. G. Kannake
- 14 **THE IMPORTANCE OF CREATIVE WRITING IN
THE PERIOD OF PANDEMIC** 61-64
Dr. Rajeshkumar W. Soor
- 15 **DISCOURSE ON CASTEISM, RESISTANCE,
ASSERTION AND CELEBRATING DALIT
CONSCIOUSNESS IN P. SIVAKAMI'S PAZHAYANA
KAZHIDALUM (GRIP OF CHANGE)** 65-74
Dr. V. Vellaichamy

ROHINTON MISTRY'S *SUCH A LONG JOURNEY* - PERSPECTIVE OF AN ETHNIC

Dr. Ms. Nikita Mishra

G. W. Arts & Comm. College, Nagbhid

Dr. Rakesh P. Wasnik

Y.C. College, Lakhandur

Abstract

Mistry's examines the Indian society from the perspective of an ethnic community. Mistry's protagonist belongs to the marginalized Parsi community in Bombay. Mistry very well contrasts between the chivalrous past and the inglorious present. He seems to suggest that modern life and uncertainty have become synonymous. Being a Parsi, Mistry deftly describes certain customs and rituals related to the microscopic community. He attempts at giving details about the lifestyles and culture of the Parsi wherever he gets an opportunity in his fiction.

Keywords: Marginalised, Ethnic Community, Parsi Life, Zoroastrian

Rohinton Mistry is an Indian born Canadian short-story writer and a novelist. He is one of the pre-eminent writers of the post-colonialist writing movement. He now lives in Toronto, but sets his novels primarily in his native Bombay, presenting an honest and loving image of India. As a Parsi, Mistry is a part of a dwindling community. His books portray diverse facets of Indian socio-economic life, as well as Parsi Zoroastrian life, customs and religion. Many of his writings are marked as "Indo-nostalgic". His works propose to look Parsi way of life enveloped-up in thick coverings of Parsi ethnicity with the essence of Parsi spirit.

Rohinton Mistry's *Such a Long Journey* is an important contribution to the corpus of Parsi novel in English. The narrative is set in the India of the seventies. The novel vividly brings forward the clash between the government machinery and Gustad, the Parsi protagonist. As a person belonging to the minority community he becomes the ultimate victim. Mistry deliberately demonstrates the typical Zoroastrian values in Gustad. Mistry deftly demonstrates the 'crisis' in the Indian mind in general and in the Parsi mind in particular. His life is paralleled with the total social milieu in India.

Mistry's examines the Indian society from the perspective of an ethnic community. His protagonist belongs to the marginalized Parsi community in Bombay. There are four major thematic aspects in the narrative. The mystery of Jimmy Billimoria is the fictional counterpart of the infamous Sohrab Nagarwala. This constitutes as the central narrative. Sohrab's rebellion, Roshan's protracted illness and Tehmul's tragedy are the rest of the secondary three aspects.

The Nagarwala case provides the main plot for Mistry's *Such a Long Journey*. The novel accentuates the silence of the events which have been skillfully shrouded by the then existing government machinery. Nagarwala was victim of the hegemony of the State. He was a Parsi and his tale could only have been told by a Parsi. Mistry has aptly taken the opportunity, though not to prove Nagarwala innocent, but to keep his stand.

The abrupt and mysterious disappearance of his intimate friend, Jimmy Billimoria leads to

Impact Factor

5.604

www.sjifactor.com

p-ISSN 2454-7409

e-ISSN 2582-5305

डॉ. अशोक जाडवकर संशोधन केंद्र व
संत गाडगे स्नातक अभ्यास विद्यापीठ मराठी प्राध्यापक परिषद यांचा संयुक्त उपक्रम

वर्ष सहावे अंक दुसरा जानेवारी २०२१

Volume Issue 2

Jan. 2021

Regular Issue

मराठी प्राध्यापक संशोधन पत्रिका

MPSP

www.researchjournal.net.in

www.indiramahavidyalaya.com

Indexed/Abstracted/Archived Research Journal
in Marathi

Complies with UGC (India) Guidelines

मराठी भाषा, साहित्य, संस्कृती व अस्मिता जोपासणारे
मराठी विषयाचे प्राध्यापक, संशोधक आणि अभ्यासक यांच्या
संशोधनकार्याला चालना देणारे वार्षिक

Published By

DEMRG

DIRA MAHAVIDYALAYA

AVATMA, MAHARASHTRA 445 401 (India)

अनुक्रमणिका

१	आदिवासी बोली आणि साहित्य	प्रा. डॉ. कृष्णा महादू भवारी	५-९
२	प्रज्ञा पवार आत्मभान देणारी कवयित्री	प्रा. डॉ. दिवेकर रेश्मा रमेश	१०-१२
३	वारकरी संतकवयित्रींचे काव्यधन	डॉ. रवींद्र वैजनाथराव वेम्बरे	१३-१६
४	महानगरीय समाजजीवनाची मूलगामी चिकित्सा	प्रा. डॉ. शिवाजी एंडाईत	१७-२१
५	संतसाहित्यातील प्रबोधन	डॉ. प्रमोद देवके	२२-२४
६	डोळे माझे सूर्य झाले : काव्यातील आवेडकरवाद	प्रा. डॉ. मिलिंद भिवाजी कांबळे	२५-२८
७	निवडक नायिकाप्रधान पौराणिक मराठी कादंबऱ्यांचा आशय	गौरी बबन गावडे	२९-३३
८	'किंगरी'च्या निमित्ताने	डॉ. मृदुला निळकंठ रायपुरे	३४-३६
९	शाहू महाराजांच्या शिक्षणकार्याचे स्वरूप व व्याप्ती	डॉ. अनमोल शेंडे	३७-४०
१०	'डमोफून' कवी केतन पिंपळपुरे	प्रा. विक्रान्त कृष्णराव मेश्राम	४१-४३
११	कोविड-१९ आणि शिक्षण व्यवस्थेसमोरील नवी आव्हाने	प्रा. डॉ. स्वाती दीपक दामोदरे	४४-४८
१२	रमेश बुरबुरे यांच्या अप्रकाशित गझला : आस्वाद आणि आकलन	प्रा. डॉ. सिद्धार्थ भगत	४९-५२
१३	लोकनाट्य : स्वरूप व परंपरा	डॉ. देवमन दत्तुजी कामडी	५३-५७
१४	दलित कविता - कवी नारायण सुर्वे	प्रा. रेखा व्ही. इंगोले	५८-६०
१५	श्री गुलाबराव महाराजांची स्त्रीगीते : चिकित्सा	डॉ. संजय नीळकंठ पाटील	६१-६६
१६	'चाकाची खुर्ची' आत्मकथनातील नसीमा हुरजूक यांच्या दिव्यांग जीवनाचे चित्रण	श्री. संदीप रमेश चौधरी (संशोधक विद्यार्थी) प्रा. डॉ. फुला बागुल (संशोधक मार्गदर्शक)	६७-७१
१७	"वारे वाहतायत..." : समकालीन सामाजिक अगतिकतेचा उच्चार	डॉ. नीलांबरी मंदार कुलकर्णी	७२-७६
१८	वैदिकसंस्कृती अर्थ व प्रसार	प्रा. डॉ. संतोष विष्णू चतुर	७७-७९
१९	कोरोना आणि डिजिटलायझेशन	डॉ. पवन मांडवकर	८०-८४

शाहू महाराजांच्या शिक्षणकार्याचे स्वरूप व व्याप्ती

डॉ. अनमोल शेंडे

गोविंदराव वारजुकर कला-वाणिज्य

महाविद्यालय नागभीड, जि.चंद्रपूर ४४१२०५, महाराष्ट्र (India)

E-mail: shendeanmol@gmail.com भ्रमणभाष ९४०४१२०४०९

आधुनिक महाराष्ट्राच्या जडणघडणीत ज्या ज्या महापुरुषांचे योगदान आहे, त्यात छत्रपती शाहू महाराज यांचा गौरवाने उल्लेख करावा लागतो. शाहू महाराज यांचे कार्य हे चौफेर स्वरूपाचे होते. जीवनाला व्यापून असणा-या सा-या क्षेत्रात मुलगामी स्थित्यंतर घडून आले पाहिले याकडे त्यांचा विशेष कटाक्ष होता. बहुजन समाजाचा विकास हा त्यांच्या धोरणातील स्थायी भाव होता. कुठल्याही प्रकारची विषमता शाहू महाराजांना अमान्य होती. महाराष्ट्रातील सामाजिक जीवन अत्यंत गढूळ झालेले आहे याची जाणीव असल्यामुळे यात सुधारणा करण्याचे धोरण त्यांनी कसोशीने पाळले. सामाजिक विषमतेचे समुळ उच्चाटन केल्याशिवाय महाराष्ट्राची प्रगती होऊ शकणार नाही हे त्यांनी मुळातच समजून घेतल्यामुळे न्याय व समतेच्या तत्वांचा त्यांनी हिरीरीने पुरस्कार केला. शाहू महाराजांच्या विचारसरणीमध्ये परिवर्तनसन्मुखता व दुरदृष्टी असल्यामुळे त्यांनी कोल्हापूर संस्थानात विचारांचे बीज पेरले. अर्थात, शाहू महाराजांच्या नजरेसमोर केवळ कोल्हापूर संस्थान नव्हे, तर एकूणच देशाचे वातावरण सकारात्मक झाले पाहिजे, सर्वसामान्यांना मोकळा श्वास घेता आला पाहिजे हा विचार घेऊन ते आयुष्यभर कार्यप्रवण राहिले.

हजारो वर्षांपासून या देशात चतुर्वर्ण्य व्यवस्थेने नंगानाच घातला. खालच्या जातीत जन्माला आलेल्या प्रामाणिक गोरगरीब, कष्टकरी, शेतमजूर यांचे शोषण केले. या शोषणव्यवस्थेचा अभ्यास शाहू महाराजांनी केला व या दलदलीतून बहुजन समाजाला बाहेर काढावयाचे असेल तर शिक्षणाशिवाय तरणोपाय नाही हे त्यांच्या दृष्टीने हेरले होते. चतुर्वर्ण्य व्यवस्थेने बहुजन समाजाची हजारो वर्षांपासून शिक्षणबंदी केलेले असल्यामुळे बहुजन समाजाच्या अज्ञानाचे गुलामीचे मुळ शिक्षण न घेण्यात आहे याची स्पष्ट जाणीव शाहू महाराजांना झाली होती. विद्येचा प्रचार व प्रसार खालच्या स्तरापर्यंत पोचला तर त्यांच्यामध्ये चेतना निर्माण होईल. स्वाभीमानाची ज्योत त्यांच्या मनात पेटेल. पर्यायाने महाराष्ट्राचे नैतिकदृष्ट्या चांगले भरणपोषण होईल असे शाहू महाराजांना वाटत होते. त्यादृष्टीने त्यांनी शिक्षणकार्याचे स्वरूप निश्चित केले.

इ.स. १८८४ साली दत्तकविधीने शाहू महाराज कोल्हापूरच्या गादीवर बसले. परंतू ख-या अर्थाने कोल्हापूर संस्थानाचा राज्यकारभार त्यांनी हाती घेतला तो १८९४ या सालात! या सुमारास शाहू महाराज केवळ वीस वर्षांचे होते. मध्यंतरीचा काळ त्यांचा शिक्षणात गेला. याच कालखंडामध्ये त्यांच्या विचारसरणीमध्ये खुप परिवर्तन झाले शिक्षणामुळे शाहू महाराजांच्या विचार करण्याच्या पध्दतीमध्ये स्पष्टता येत गेली. कोल्हापूर संस्थानाची सुत्रे ज्या कालखंडात शाहू महाराजांनी हाती घेतली त्यावेळेला उच्चवर्णीयांची मिरासदारी जोरात सुरू होती. कोल्हापूर संस्थानामध्ये अनेक महत्वाच्या पदावर हीच माणसे होती. त्यामुळे परिवर्तनाला कुठलीच जागा उरली नव्हती. स्थितीवाद भक्कम करणे व सर्वसामान्यांचे शोषण करणे हाच या उच्चवर्णीय अधिका-यांचा उद्देश होता. त्यामुळे कोल्हापूर संस्थानाला एककल्ली स्वरूप प्राप्त झाले होते. शाहू महाराजांना ही जाणीव होताच त्यांनी आपल्या विश्वासातील माणसांची अनेक महत्वाच्या पदावर नेमणूक केली. ब्राम्हण्यांनी पीडीत शुद्र आणि अतिशुद्रांना विकासाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी शैक्षणिक धोरणे निश्चित केली. त्यामुळे शिक्षण संस्था स्थापन करणे, अभ्यासक्रमाची रचना करणे, मागासलेल्या विद्यार्थ्यांना शिक्षण घेता यावे म्हणून सवलती प्रदान करणे, अशा अनेक गोष्टींचा त्यात समावेश होता. त्याचबरोबर विविध जाती-जमातीतील विद्यार्थ्यांना राहण्यासाठी वसतिगृहाची सोय उपलब्ध करून देणे, कोल्हापूर संस्थानाच्या बाहेरी शिक्षणसंस्थांना आर्थिक मदत देऊन या संस्थांना प्रोत्साहित करण्याचेही शाहू महाराजांनी निश्चित केले. या सर्व कार्यांना मूर्त रूप देण्यासाठी प्रत्यक्ष अंमलबजावणीला त्यांनी सुरुवात केली.

राजर्षी शाहू महाराज शिक्षणाकडे "परिवर्तनाचे फार मोठे हत्यार या अंगाने पाहत होते." त्यांनी या कार्याला अभियानाचे स्वरूप दिले. शिक्षण न घेतल्यामुळे बहुजन समाजाची अवनती झाली होती. ते दैववादी बनले होते. दारिद्र्याने त्यांची पुरती वाट लावली होती. आत्मविश्वास गमावलेला हा समाज गलितगात्र झालेला होता.

(SJIF) Impact Factor-7.675

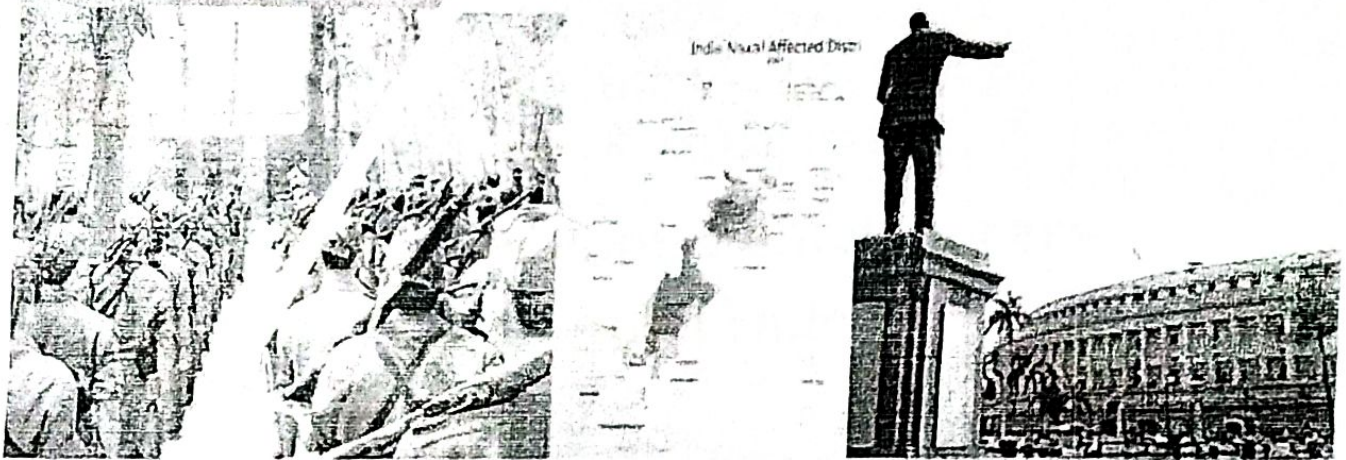
ISSN-2278-9308

ISSUE No - CCLXXII (272)

February - 2021

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

Special Issue on

Understanding Contemporary Maoism in India

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social Research &
Development Training Institute,
Amravati

Editor

Dr. Shrikant M. B. Bhowate

Head, Dept. of Pol. Sci.

S.N.T. College of Arts & Commerce,
Ramtek, Dist- Nagpur

Secretary - Bhumkal Organization, Nagpur(M.S.)

The Journal is indexed in:

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

Aadhar INTERNATIONAL PUBLICATIONS

18	नासूर बनता नक्सलवाद	डॉ० कामना जैन	93
19	आदिवासी क्षेत्रों में नक्सलवाद का विस्तार (झारखण्ड के विशेष संदर्भ में)	संजय कुमार	103
20	माओवाद: राजकीय व सामाजिक समस्या	डॉ. संजय पंढरीनाथ गायकवाड	107
21	नक्षलवादी चळवळ, सत्यशोधन समिती आणि वास्तव	डॉ. प्रशांत विघे	113
22	हिंसक लढावू यंत्रणा म्हणजे नक्षलवाद	डॉ. दीपक कृ. राऊत	121
23	शहरी नक्षलवाद — एक राष्ट्रीय आव्हान : भ्रम आणि वास्तव	डॉ. श्रीकांत मि. ब. भोवत	124
24	'नक्षलवाद : अंतर्गत नक्षलवाद—एक गंभीर आव्हान'	डॉ. रामदास बाबाजी निहाळ	138
25	भारतात माओवादी यथार्थता की रक्तपातास आमंत्रण? एक अध्ययन	डॉ. मुकुंदा गोपाळराव मेश्राम	145
26	माओवाद— नक्षलवाद संपविण्यासाठी शासनाच्या उपाययोजना	डॉ. निशा सीताराम मोर	154
27	गडचिरोली जिल्ह्यातील नक्षलवाद आणि ग्रामीण विकासाच्या वित्तीय प्रशासनाचा अभ्यास	डॉ. मनोज तेलराधे	161
28	नक्षलवाद आणि त्यांचा आदिवासी समाजात होणारा परिणाम	डॉ. अजय पेत्रस बोरकर	167
29	भारतातील माओवाद चळवळ — स्वरूप आणि प्रभाव	प्रा. राजेंद्र घोरपडे	171
30	नक्षलवादाचा उगम, कारणे व उपाययोजना	डॉ. बबीता येवले	177
31	नक्षलवाद, शासन आणि आदिवासी समाज	डॉ. अनमोल शेंडे	181
32	पेसा कायदा एक संजिवनी	डॉ. राजेंद्र ज. कांबळे	188
33	पाचवी अनुसूची— पेसा आणि आदिवासींची ओळख	सुधाकर के. माटे	191
34	शांततेतून विकासाच्या प्रक्रियेत नक्षलवादी कारवायांचा अडथळा ?“ महाराष्ट्राच्या संदर्भात एक चिकित्सक अभ्यास . . .	डॉ. संदीप वि. घोडके	201
35	नक्षलवादी चळवळीच्या सशस्त्र क्रांतीचे लोकशाही व्यवस्थेत नैतिक प्रासंगिकता	डॉ. पद्माकर प्रेमदास दारोडे	206
36	नक्षलवाद — एक समस्या	डॉ. लोकेशकुमार एच. नदेश्वर	212
37	भारतीय लोकशाही शासन व्यवस्था आणि नक्षलवादाचे अंतर्गत सुरक्षेपुढील आव्हान	डॉ. प्रशांत प्रभाकरराव सराफ	217
38	समकालीन नक्षलवादी चळवळ एक समज गैरसमज	डॉ. रवींद्र मुरमाडे	221
39	नक्षलवाद : एक सामाजिक अध्ययन	डॉ. राजेंद्र यादवराव बारसागडे	225

नक्षलवाद, शासन आणि आदिवासी समाज

डॉ.अनमोल शेंडे

गोविंदराव वारजुकर कला-वाणिज्य महाविद्यालय, नागभीड,

जि.चंद्रपूर - ४४१२०५

इ.स. १९६० नंतर देशात नक्षलवादाचा जन्म झालेला दिसून येतो. पश्चिम बंगालमधील नक्षलबाडीत चारू मुजूमदार यांनी तेथील जमीनदारांविरुद्ध आंदोलन उभे केले. या आंदोलनालाच पुढे 'नक्षलवाद' संबोधले जाऊ लागले. पश्चिम बंगालमध्ये आकारास आलेल्या नक्षलवादाने १९७०च्या दशकात आंध्रप्रदेशमध्ये शिरकाव केला. सवैलेला आंध्रप्रदेशमध्ये नक्षलवादाने प्रचंड उग्र रूप धारण केले होते. नंतरच्या काळात हा नक्षलवाद मध्यप्रदेश, छत्तीसगड, महाराष्ट्र या प्रदेशांसोबत देशातील अनेक भागात पोचला. नक्षलवादाने देशातील राजसत्तेला आणि अनेक विकासात्मक घटकांना आपल्या ज्या अनैतिक, असंवैधानिक कृत्याने जेरीस आणले आहे ते पाहू जाता देशाच्या उन्नतीसाठी नक्षलवाद किती भयंकर सिध्द झाला आहे याची कल्पना निश्चितपणे आपल्याला करता येते.

भारतीय समाज हा विषमतेने ग्रासलेला समाज आहे. उच्चवर्णीय वर्गाकडून बहुजन समाजाची कायमच पिळवणूक होत आलेली आहे. त्यातल्या त्यात दलित आदिवासींना मुख्य प्रवाहात येऊ न देण्याची धोरणे शासनव्यवस्थेत सातत्याने राबविली जातात. शहरात जसे या समाजाचे शोषण होते, तसे ग्रामीण भागातही शोषण होत असते. फरक एवढाच आहे की, शोषणाचे स्वरूप वेगळे असते. विशेष म्हणजे भारतीय संविधानाला समोर ठेवून देशाने वाटचाल केली पाहिजे. परंतु भारतीय संविधानानुसार हा देश मार्गक्रमण करणे सोडाच; भारतीय संविधानाला बेदखल कसे करता येईल याची पध्दतशीर योजना राजसत्ताच राबवीत आलेली आहे. अशाही अवस्थेत भारतीय संविधानाने बहाल केलेल्या आरक्षणाच्या माध्यमातून दलित समाजाने थोड्या-फार प्रमाणात प्रगती केली. अनेक क्षेत्रात महत्वाची पदे हस्तगत केली. परंतु अलिकडच्या काळात दलित समाजाच्या प्रगतीवरही कुठल्या ना कुठल्या माध्यमातून निर्बंध आणल्या जात आहेत. त्यांच्या विकासाच्या वाटेवर अनेक गुंतागुंती मुद्दामहून निर्माण केल्या जात आहेत.

दलित-आदिवासींच्या प्रगतीचा आलेख जर आपण तपासला तर असे दिसते की, दलित समाजाने काही प्रमाणात प्रगती जरूर केली; परंतु आदिवासी समाज मात्र अजूनही नैराश्याच्या गर्तेत खितपत पडलेला आहे. विकासापासून तो अजूनही कोसो दूर आहे. भारतीय संविधानाने आदिवासी समाजाच्या विकासाची संहिता जरूर लिहीली; परंतु या संहितेची प्रत्यक्षात अंमलबजावणी मात्र शासनाने केलेली नाही. अन्न, वस्त्र, निवारा, शिक्षण, आरोग्य या मुलभूत हक्कांप्रती हा आदिवासी समाज वंचित आहे. देशाच्या मस्तकावरची भडभडती जखम आहे हा आदिवासी समाज ! आदिवासी समाज देशाचा मूळ रहिवासी असूनही आपल्याच देशामध्ये आज तो गुलामासारखे जीवन जगत आहे आणि तसे जीवन जगण्यास त्याला बाध्य केले जाते. राजसत्ता जेव्हा विकास-विकास म्हणून ओरडत असते तेव्हा त्यांच्या खिजगणतीत हा आदिवासी समाज फारसा कुठे नसतोच ! आदिवासी समाजासाठी राबविण्यात येणाऱ्या अनेक योजनेतील पैशांचे घबाळ अनेकदा राजकारणीच पळवून नेतात हा इतिहास काही जुना नाही.

देशाला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर विकासाच्या मुख्य धारेत हा आदिवासी समाज येईल हे नुसते स्वप्न बनून राहिले. मागील ६०-७० वर्षांत देश बदलला. डोळ्यात भरावा इतका सुधार

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

PEER REFREED & INDEXED JOURNAL

January-February-March 2021

Vol.-VIII, Issue-I (B)

Multidisciplinary Issue

Chief Editor -

Dr. Dhanraj T. Dhangar,

Assist. Prof. (Marathi)

MGV's Arts & Commerce College,
Yeola, Dist - Nashik [M.S.] INDIA

Executive Editors :

Dr. Tejesh Beidar, Nashikroad (English)

Dr. Gajanan Wankhede, Kinwat (Hindi)

Mrs. Bharati Sonwane, Bhusawal (Marathi)

Dr. Rajay Pawar, Goa (Konkani)

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- Global Impact Factor (GIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

31	महिलांचा राजकीय प्रचार मोहिमेतील सहभाग : विशेष संदर्भ कर्जत तालुका डॉ. चंद्रकांत गोंधळी	162
32	मराठवाड्यातील महिला समुपदेशन केंद्रांची महिला तक्रार निवारणातील भूमिका : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन प्रा. श्रीमती इंदू साळुंबे	170
33	ओतारी समाजातील स्त्रीचे स्थान प्रा. विक्रम ओतारी	175
34	लोणारी समाजातील विधवा महिलांच्या समस्येचा समाजशास्त्रीय दृष्ट्या अभ्यास डॉ. संजय शिंदे	178
35	कोरोना काळात मोलकरणींच्या कुटुंबियांवर झालेल्या परिणामांचे अध्ययन डॉ. नारायण गाडे	189
36	शेतकऱ्यांचे मानसिक आरोग्य- एक दृष्टिक्षेप डॉ. अनिल बाभ	193
37	पश्चिम महाराष्ट्रातील प्राथमिक कृषी सहकारी पतपुढवठा संस्थांचा चिकित्सक अभ्यास प्रीती दीक्षित, प्रा. ए. आर. मुंगी, प्रा. ए. बाय. दीक्षित	199
38	भारतातील राजकीय गुन्हेगारीकरण : एक अभ्यास प्रा. ए. पी. घनारसे	206
39	गायत्री शक्तीपिठाच्या नवरात्री उत्सवातील मंत्रसाधना- वैज्ञानिक दृष्टी डॉ. रजनी लुंगसे	210
40	बँकांचे विलीनीकरण धोरणाचा चिकित्सक आभ्यास डॉ. नीता वाणी	215
41	स्वामीनाथन आयोगाचे अवलोकन डॉ. एस. पी. देवरे	220
42	केंद्रीय कृषी योजना : सिंहावलोकन डॉ. एम. व्ही. हिरे	224
43	प्रधानमंत्री मुद्रा योजना - अवलोकन डॉ. आर. के. जाधव	228
44	मुलभूत सुविधा आणि कृषी विकास डॉ. बी. एम. सोनवणे	232
45	ग्रामीण विकासात लोकांच्या सहभागाची आव्हाने डॉ. मारुती केकाणे	236
46	टाळेवंदी (लॉक डाऊन) नंतरची ग्रामीण अर्थव्यवस्था - विशेष अभ्यास डॉ. सुरेश ढाके	244
47	भारतीय नवीन कृषी धोरण २०२० : एक दृष्टिक्षेप डॉ. गोरखनाथ वाकळे	249
48	नवीन कृषी धोरण (कायदे) २०२० : संधी आणि समस्या प्रा. देवानंद मंडवधरे	254
49	राष्ट्रीय कृषी धोरण २०२० : एक विषलेशणात्मक अभ्यास डॉ. रामदास मुक्ते	259
50	कोल्हापूर विभागातील १९ वर्षे वयोगटातील खेळाडूंच्या शारीरिक क्षमतेचे घटक आणि हँडबॉल कौशल्यांच्या दर्जाचा अभ्यास श्रीनिवास पाटील	265
51	व्यक्तिमत्त्व विकासात खेळाचे महत्त्व डॉ. मनिष देवरे	272
52	विना साहित्य व्यायामाचा कुमार गटातील विद्यार्थ्यांच्या स्नायूंची ताकद व दमदारपणावर होणारा परिणाम विशाल गायकवाड, आदित्य कुलकर्णी	276
53	कोल्हापूर विभागातील १९ वर्षे वयोगटातील हँडबॉल खेळाडूंच्या शारीरिक क्षमतेचे घटक आणि हँडबॉल कौशल्य यातील सहसंबंधाचा अभ्यास श्रीनिवास पाटील	279
54	भगतसिंग यांचे युवकांच्या संबंधीचे विचार डॉ. राजेंद्र रासकर	285
55	आधुनिक ज्ञानयुगाचा सारथी : शिक्षक श्री.विपीन वैराट	289
56	उच्च शिक्षणात माहिती व तंत्रज्ञानाचे महत्त्व डॉ. अनमोल शेंडे	295
57	विधिसंघर्षग्रस्त मुलांची प्रवृत्ती डॉ. अशोक सातपुते	300
58	राष्ट्रीय शिक्षण धोरण आणि आसवाक्य : एक तात्त्विक विश्लेषण डॉ.राजेसाहेब मारडकर	304
59	गावडी बोलीचो व्याकरणीक आनी भासविज्ञानीक नदरेंतल्यान अभ्यास दिपराज सातोर्डेकार	311

उच्च शिक्षणात माहिती व तंत्रज्ञानाचे महत्त्व

डॉ. अनमोल शेंडे

मराठी विभागप्रमुख

गोविंदराव वारजुकर कला-वाणिज्य महाविद्यालय, नागभीड,

जि. चंद्रपूर * 441205

मो. नं. 9404120409, ई-मेल : shendeanmol@gmail.com

भारतीय उच्च शिक्षणास दोनशे वर्षांची परंपरा आहे. 1817 साली कलकत्ता येथे हिंदू कॉलेजची स्थापना झाली आणि त्यानंतर 1857 ला मुंबई, कलकत्ता, मद्रास येथे विद्यापीठे स्थापन करण्यात आली. ही शिक्षणाची मुहूर्तमेढ ब्रिटिशांच्या कालखंडात रोवल्या गेली. देश स्वतंत्र झाला आणि उच्च शिक्षणाच्या प्रक्रियेला प्रारंभ झाला. 1948 साली डॉ.एस.राधाकृष्णन यांच्या अध्यक्षतेखाली विद्यापीठ शिक्षण आयोग नेमण्यात आला. या आयोगाने अनेक महत्त्वाच्या बाबी देशासमोर ठेवल्या. विशेष म्हणजे देशाच्या प्रगतीसाठी उच्च शिक्षणाचे महत्त्व या आयोगाने अधोरेखित केले. इंग्लंडमध्ये विद्यापीठ अनुदान समिती अस्तित्वात होती. विद्यापीठ शिक्षण आयोगाने इंग्लंडमधील विद्यापीठ अनुदान समितीचा अभ्यास केल्यानंतर हे सांगितले की, इंग्लंडच्या धर्तीवर विद्यापीठ अनुदान आयोग आपल्या देशात स्थापन करण्याची गरज आहे. विद्यापीठ अनुदान समितीच्या सूचनेनुसार 1956 साली विद्यापीठ अनुदान आयोगाची स्थापना झाली. विद्यापीठ अनुदान आयोगाने उच्च शिक्षणाच्या प्रांतात अनेक महत्त्वाचे बदल केले. देशातील उच्च शिक्षणात सुसूत्रता तर आणलीच, शिवाय उच्च शिक्षणाचा संबंध देशाच्या प्रगतीशी जोडला. अभ्यासक्रमाच्या रचनेसंबंधी आवश्यक ते बदल करण्याच्या सूचना केल्या. गुणवत्तेकडे लक्ष देत असताना शिक्षकांच्या वेतनमानाकडेही लक्ष पुरविले. उच्च शिक्षणाच्या क्षेत्रात अनेक महत्त्वाच्या बाबी विद्यापीठ अनुदान आयोगाने जन्मास घातल्या. देशाचे उच्च शिक्षण कसे असावे याचा एक महत्त्वाचा आराखडा या आयोगाने देशासमोर ठेवला. यामध्ये उच्च शिक्षणाच्या वाटचालीत योगदान देणाऱ्या भारतीय विद्यापीठ संघाचाही नामोल्लेख करणे आवश्यक ठरते.

देशामध्ये उच्च शिक्षणाचे वारे वाहायला लागलेले असताना आणि देशाच्या अनेक भागात उच्च शिक्षण पोचल्यामुळे देशाच्या व्यवस्थेमध्ये अनेक क्रांतिकारी बदल पाहायला मिळाले. हे होत असतानाच सरकारने कोठारी आयोग नेमला. कारण उच्च शिक्षणाचा विस्तार होणे म्हणजे देशाचा पूर्णपणे विकास होणे नव्हे. राष्ट्रीय विकास आणि उच्च शिक्षण असा नेटका संबंध जोडला गेला पाहिजे असे सरकारच्या लक्षात आले. त्यातूनच कोठारी आयोग जन्मास आला. या आयोगाने विशेषरूपाने राष्ट्रीय विकासाकडे लक्ष पुरविले. भारतीय उच्च शिक्षणाच्या क्षेत्रातील कोठारी आयोग म्हणजे एक अत्यंत महत्त्वाचा टप्पा मानावा लागतो. स्वातंत्र्योत्तर काळात शिक्षणाच्या पुनर्रचनेबाबत आणि शैक्षणिक क्रांती डोळ्यासमोर ठेवून या आयोगाने कार्य केले. संस्थात्मक वाढीबरोबर गुणात्मकतेकडे लक्ष दिले. विशेष सांगायचे तर शैक्षणिक समान संधीचा उच्चार या आयोगाने केला. उच्च शिक्षण जनसामान्यांपर्यंत पोचल्याशिवाय देशाचा विकास होणार नाहीच; शिवाय सामाजिक न्यायही मिळणार नाही ही ठोस भूमिका कोठारी आयोगाने घेतली.

उच्च शिक्षण वाढीसाठी 1970-80 हा कालावधी महत्त्वाचा मानावा लागतो. या कालखंडात उच्च शिक्षण विस्ताराचा वेग प्रचंड होता. आय.आय.टी सारख्या उच्च दर्जाच्या संस्था स्थापन झाल्यात. कृषी विद्यापीठे आणि अभियांत्रिकी महाविद्यालये स्थापन झाली. हा वेग देखील प्रचंडच मानावा लागेल. 1986

Impact Factor - 7.675

ISSN - 2278-9308

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refreed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

July -2021

ISSUE No- 298 (CCXCVIII) D

Migration In India

Prof. Virag.S.Gawande

Chief Editor :

Director

Aadhar Social Research &, Development Training Institute, Amravati.

Prof.Naresh W. Patil

Editor

Assistant Professor Kumbhalkar College of Social Work Wardha

Prof. Meghavee G. Meshram

Editor

Assistant Professor

Dr. Babasaheb Ambedkar College of Social Work Morane, Dhule.

Aadhar International Publication

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

© All rights reserved with the authors & publisher

INDEX -D

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	कोविड-१९ आणि स्थलांतरित मजूर	श्री राजू विठ्ठल कसारे	1
2	महिला स्थलांतर - कारणे आणि वैशिष्ट्ये	डॉ. वंदना उत्तम कटारे	4
3	ठाणे जिल्ह्याच्या शहापूर तालुक्यातील आदिम जमाती, स्थलांतर आणि सामाजिक-सांस्कृतिक द्वंद्व - एक अभ्यास प्रा.स्नेहल क्षितिज खंरात/प्रा. विशाल संपत भोसले		9
4	स्थलांतरास प्रभावित करणारे घटक आणि कारणे	प्रा. विजया अशोक कोळेकर	14
5	स्थलांतर आणि मुलांचे शिक्षण	प्रा. आशिष एस. गुजराथी	19
6	भारतातील शहरी व ग्रामीण स्थलांतर प्रकार व कारणे	प्रा. गिराम मनोज बाबुराव	23
7	स्थलांतर आणि रोजीरोटीचे मुद्दे	डॉ. सीमा मुसळे	27
8	कोविड-१९ महामारीचा स्थलांतरीत कामगारावर परिणाम	डॉ. लक्ष्मीकांत भोजराम चोपकर	32
9	स्थलांतर : वास्तव आणि अपेक्षा	प्रा.डॉ.रत्नाकर रामराव कांबळे	37
10	भारतातील स्थलांतरण संक्रमण	डॉ.शकुंतला एम. भारंबे	43
11	भारतातील श्रमिकांचे स्थलांतरण, रोजगार आणि आर्थिक विकास	डॉ. मृणालिनी नरेन्द्र तापस	49
12	स्थलांतरीत कामगारांच्या सामाजिक आणि आर्थिक समस्या	प्रा.डॉ.भगवान सांगळे	53
13	भारतातील स्थलांतर - एक अभ्यास	प्रा.बाळासाहेब विठ्ठलराव तौर	57
14	आदिवासी समुदायातील स्थलांतर करणाऱ्या व्यक्ती व त्यांच्या स्थलांतरामागील कारणांचे अध्ययन	प्रा. डॉ. योगेश प्रल्हाद महाजन	61
15	भारतातील स्थलांतराचे सामाजिक परिणाम.	डॉ. आर. व्ही. मोरे	67
16	कोरोनामुळे निर्माण झालेले स्थलांतरित कामगार-मजुरांचे प्रश्न : एक अवलोकन	डॉ.अनमोल शेंडे	71
17	कोविड - १९ चा परिणाम भारतातील व महाराष्ट्रातील स्थलांतरीत महिला डिजिटल सुरक्षा व सायबर क्राईम.	प्रा. डॉ. गणेश बोरकर	76
18	स्थलांतर आणि मानवी हक्क	कल्पना डवले	79

8	डॉ. सी. एस. राणे	जगत महाविद्यालय, गोरगाव (गोंदिया)	मराठी कादंबरीतील वाटचात	Download	
9	डॉ. विजया एन. कत्राके	जे. एम. पेटे कॉलेज, भंडारा	तांत्रिक काळातील वृद्धाभ्रमाची गरज : एक अध्ययन	Download	
10	डॉ. प्रशांत राजत	नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि श्रीमती m. ह. वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेड	ह. मो. मराठे यांची काळेशार पाणी कादंबरी : आकतन व आस्वाद	Download	
11	डॉ. शरद मेभ्राम	शिवप्रसाद सदानंद जायस्वात महाविद्यालय, अर्जुनी/मोर (गोंदिया)	१९९० नंतरच्या मराठी कादंबरीतील देशीवाद	Download	
12	डॉ. रामचंद्र वासेकर	राष्ट्रपिता महात्मा गांधी महाविद्यालय, सावली	ग्रामीण कवितेतील ग्रामीण जीवनवास्तव	Download	
13	डॉ. तनुजा नाफडे	आर. एस. मुंडले धरमपेठ कला व वाणिज्य महाविद्यालय, नागपूर	गुरुमोल मंत्र जाणावा	Download	
14	डॉ. सिद्धार्थ मेभ्राम	सेठ केसरीमल पोरवाल महाविद्यालय, कामठी	महाराष्ट्रातील नागरीकरण : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	Download	
15	डॉ. अरुण डी. मोरे	पंकज कला महाविद्यालय, चोपडा (जळगाव)	दलित साहित्यातील कथा : सामाजिक भान	Download	
16	प्रा. मोरेश्वर शेंडे	नूतन आदर्श कला, वाणिज्य आणि श्रीमती m. ह. वेगड विज्ञान महाविद्यालय, उमरेड	एकात्मिक बाल विकास योजना : एक मूल्यापन	Download	
17	डॉ. अनमोल शेंडे	गोविंदराव वारजूकर महाविद्यालय, नागभोड (वंद्रपूर)	कोविड १९ च्या साथीचे शिक्षणक्षेत्रावरील परिणाम आणि भवितव्य	Download	
18	प्रा. दीपक बी. देवरे	पंकज महाविद्यालय, चोपडा (जळगाव)	पर्यावरणीय समस्या : आंतरराष्ट्रीय सुरक्षेसामोरील अलक्षरी धोका	Download	
19	डॉ. किशोर आर पाठक	पंकज कला महाविद्यालय, चोपडा (जळगाव)	'चिन्हांकित यादीतील मानस' या कथासंग्रहातील ग्रामजीवनातील वास्तव	Download	

Subscribe to Our newsletter

[CLICK TO SUBSCRIBE](#)

Follow us on Facebook

Helpful Links

- » dsgpuruniversity.org
- » rtmnu.digitaluniversity.ac
- » sgbau.ac.in
- » sgau.digitaluniversity.ac
- » ugc.ac.in
- » ugcasmysore.ac

Copyright © 2021 University Professors Association. All Rights Reserved. Developed by Pratik Mathane.

कोरोनामुळे निर्माण झालेले स्थलांतरित कामगार—मजुरांचे प्रश्न : एक अवलोकन
डॉ.अनमोल शेंडे

गोविंदराव वारजुकर कला—वाणिज्य महाविद्यालय, नागभीड,
जि.चंद्रपूर — ४४१२०५,ई—मेल shendeanmol@gmail.com

सारांश :

कोरोनामुळे स्थलांतरित कामगार—मजुरांच्या आयुष्यात प्रचंड गुंतागुंत निर्माण झालेली आहे. कोरोनाने अनेक स्थलांतरित मजुर दगावलेत. जे जिवंत आहेत, त्यांच्यासमोर पोटापाण्याचा प्रश्न निर्माण झाला आहे. अशा विपरीत परिस्थितीत शासनाने स्थलांतरितांच्या पाठीशी खंबीरपणे उभे राहणे आवश्यक आहे. त्यांच्या जीवनात स्थिरता येण्यासाठी जीवनावश्यक योजना जाहिर करणे आवश्यक आहे. राज्य आणि केंद्र सरकारनेही ही जबाबदारी आपल्या खांद्यावर घेणे आवश्यक आहे. तरच स्थलांतरितांच्या जीवनामध्ये आशेचा किरण निर्माण होऊ शकतो.

प्रस्तावना :

कोरोनाने संपूर्ण जीवनाचाच कायापालट केलेला आहे. जीवनाच्या अनेक क्षेत्रावर या कोरोनाने प्रभाव टाकलेला आहे. परंतु या आजाराची झळ श्रीमंतांना फारशी पोहचली नाही. यात भरडला गेला तो कामगार—मजुर ! ११ मार्च ला जागतिक आरोग्य संघटनेने कोविड—१९ हा आजार महासाथ असल्याचं घोषित केलं. तेव्हापासूनच स्थलांतरित कामगार—मजुरांच्या आयुष्यात नानाविध प्रश्न निर्माण झाले. टाळेबंदी झाल्यामुळे रोजगार बुडाला. त्यामुळे शहरात राहून कसे जगायचे हा प्रश्न त्यांच्यासमोर निर्माण झाला. अचानक टाळेबंदी केली गेल्यामुळे हा वर्ग कमालीचा गोंधळला.

जेव्हा अघोषित टाळेबंदी झाली, त्यावेळेला या स्थलांतरित कामगार—मजुरांनी आपल्या मुळ गावी जाणे पसंत केले. जे वाहन मिळेल त्या वाहनाने ते जाऊ लागले. काहींनी सायकलने, तर काहींनी पायी जाणे पसंत केले. शहरात राहून मरण्यापेक्षा आपण आपल्या गावी जाऊन मरू ही स्थलांतरित कामगार—मजुरांची भावना प्रचंड वेदना देणारी होती. अशा वेळेला स्थलांतरित लोकांच्या पाठीशी सरकार उभे राहिले तर काही प्रमाणात का होईना हा वर्ग आर्थिक आणि मानसिकदृष्ट्या स्थिर होऊ शकतो. आरोग्यसेवा न मिळाल्यामुळे अनेक लोकांना जीव गमवावे लागले. कोरोना आजार या देशातून कधी हद्दपार होईल हे सांगता येत नसल्यामुळे आणि संभाव्य धोके लक्षात घेऊन सरकारने आरोग्य यंत्रणा बळकट करणे आवश्यक आहे. स्थलांतरित लोकांना उपरे वाटू नये यासाठी सामाजिक संस्थांबरोबर सरकार व दानशूर लोकांनी मदत करणे आता आवश्यक झाले आहे. शिवाय स्थलांतरितांच्या प्रश्नांशी आपण नाते जोडणे आवश्यक आहे.

उद्देश :

१. स्थलांतरित कामगार—मजुरांचे पोटापाण्याचे प्रश्न सोडविले जाणे आवश्यक आहे
२. स्थलांतरित घटकांना मानसिक व आर्थिक आधार देणे.
३. स्थलांतरित घटकांच्या आरोग्याची काळजी घेणे आवश्यक.
४. राज्य व केंद्र सरकारसहीत सामाजिक संस्थांनी स्थलांतरितांच्या पाठीशी उभे राहणे महत्त्वाचे.
५. आरोग्य यंत्रणा बळकट व्हावी यासाठी पर्यायांचा शोध घेणे

कोविड 19 च्या साथीचे शिक्षणक्षेत्रावरील परिणाम आणि भवितव्य

डॉ. अनमोल शेंडे

मराठी विभाग प्रमुख

गोविंदराव वारजुकर महाविद्यालय,

नागभीड, जि.चंद्रपूर

9404120409

shendeanmol@gmail.com

2020 या वर्षातील मार्चच्या शेवटचा आठवडा देशातील जनतेसाठी भय घेऊन प्रगट झाला. एक विषाणू देशभर आणि जगभर लोकांमध्ये अचानक भिती निर्माण करतो ही घटनाच आश्चर्यजनक स्वरूपाची होती. 2019 च्या नोव्हेंबर - डिसेंबरमध्ये चीनमध्ये नव्या भयंकर आजाराने डोके वर काढले आहे ही वार्ता अनेक देशांत वाऱ्यासारखी पसरली. चीनमधील वुहान शहरात कोरोनाचा पहिला रूग्ण आढळला. सुरुवातीला चीनने न्युमोनियासारख्या एका गुढ आजाराने आम्हाला घेरले आहे असे म्हटले तरी नंतर मात्र कोरोना आजाराने खरे रूप जगाला सांगितले. हा इतका भयंकर आहे की, हळूहळू सारं जगच या आजाराने वेढले जाईल या कल्पनेने जागतिक आरोग्य संघटनेने याकडे जातीने लक्ष दिले. चीनच्या बाहेर या विषाणूचा पहिला रूग्ण 13 जानेवारीला थायलंड मध्ये सापडला आणि नंतर अनेक देश या कोरोना आजाराने तडाख्यात सापडले. वुहानहून केरळमध्ये परतलेल्या एका विद्यार्थ्याला कोरोनाने घेरले. ती भारतातील कोविड-19 ची पहिली केस. या केसनंतर भारत देशात हा आजार फार वेगाने पसरला.

जगाने आजवर अनेक साथीचे आजार बघितले. परंतु एवढा भयंकर आजार पहिल्यांदाच बघितला. प्लेगसारख्या अनेक आजाराने यापूर्वीही देशाला चिंतेत टाकले होते; परंतु हा आजार त्याहीपेक्षा घातक जाणवला. फार वेगाने या आजाराने जनतेमध्ये संसर्ग होऊ लागला. त्यामुळे भारतासारख्या देशात एका दिवशी लाखो इतके रूग्ण पाहायला मिळाले. "2019 मध्ये आलेल्या कोरोना व्हायरसच्या एका प्रकारामुळे होणारा आजार म्हणून त्याचं नांव कोविड-19 (कोरोना व्हायरस डिसीज-19. विषाणूचं शास्त्रीय नांव -SARS-COV-2) असं ठेवलं गेलं. सार्स आणि मेर्स या दोन विषाणूंनी त्याचं साधर्म्य असल्याचंही सांगितलं गेलं. तेव्हाही या विषाणूचा संसर्ग एका व्यक्तीकडून दुसऱ्याकडे होत आहे हे लक्षात आलं नव्हतं." परंतु नंतर मात्र या आजाराने संसर्गाचं स्वरूप निश्चित झालं. लोकं फार वेगाने रूग्णालयात भरती होऊ लागले. मरणान्यांचं प्रमाणही दिवसाला लाखोंच्या घरात जायला लागलं. या कोरोनाने भारतीय समाजातील अनेक क्षेत्र प्रभावित झाले. या आजाराने फटका राजकारण, व्यावसायिकता, आर्थिक क्षेत्र, शिक्षण क्षेत्र, उद्योग, मजुर, कामगार अशा अनेक क्षेत्रांना बसला. आरोग्य सेवेत कार्यरत असणाऱ्या अनेक डॉक्टरांचाही या आजाराने बळी घेतला. यावरून या आजाराने स्वरूप आपल्या लक्षात येते. या कोरोनाने श्रीमंत - गरीब असा भेद केला नाही. चांगला-वाईट असेही समिकरण या आजाराने जोडले नाही. जीवनाच्या अनेक क्षेत्रात वावरणाऱ्या अनेकांना या आजाराने पूर्णपणे घेरले. लाखो जीवांचा यात बळी गेला.

जीवनाच्या अनेक क्षेत्रावर अंतर्बाह्य प्रभाव टाकणाऱ्या शिक्षणक्षेत्रावरही कोरोनाने आघात केला. देशातील शाळा, महाविद्यालये बंद ठेवल्या गेली. ऑनलाईन शिकवणी सुरु झाली. या ऑनलाईन शिकवण्यामुळेही अनेक समस्या निर्माण झाल्या. ज्यांच्याकडे अॅन्ड्रॉईड मोबाईल आहे, असे विद्यार्थी ऑनलाईन वर्ग करू शकले. पण ज्यांच्याकडे अॅन्ड्रॉईड मोबाईल नाही असे विद्यार्थी मात्र ऑनलाईन वर्ग करू शकले नाही. त्यामुळे कोरोना काळात अॅन्ड्रॉईड मोबाईल नसणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे मोठेच नुकसान झाले. यातून श्रीमंत आणि